

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Francisci Baconi Baronis de Verulamio, Vice-Comitis S.
Albani, Summi Angliæ Cancellarii, Opera omnia, Quæ
extant: Philosophica, Moralia, Politica, Historica ...**

Bacon, Francis

Francofvrti ad Moenvm, 1665

Liber VII.

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10497643-5

coniicere in unum cumulum, sine ipso, & intentione, sunt omnino diversa. Exempli gratia, Secretarius aliquis Regis aut Reipubl. in museo chartas suas ita procul dubio distribuit, ut quæ similis sint Naturæ, simul componat, veluti fœdera seorsum, seorsum mandata; literas ab Exteris, literas domæsticæ, & similia, seorsim omnia. Contra, in serinio aliquo particulari, illas simul componit, quas licet diversi generis sunt, simul tamen usui fore existimet; Sic nimirum in hoc universali scientiæ Repofitorio nobis, pro natura rerum ipsarum, *partitiones* erant instituenda: cum tamen, si particularis aliqua Scientia fuisset pertractanda, *Partitiones*

fuissimus secuti, usui & praxi potius accommodatas. Altera necessitas partitiones mutandi est, quia *Desideratorum* ad Scientias adjectio, & eorum cum reliquis in integrum corpus redactio, etiam, per consequentiam, *Scientiarum* ipsarum partitiones transtulit. Nam (demonstrationis gratia) esto, quod artes, quæ habentur, rationem habeant Numeri 15. adjectis autem *Desideratis* Numeri 20. Dico quod partes Numeri 15. non sunt eadem partes, quæ Numeri 20. Nam partes Numeri 15. sunt 3: & 5. Partes vero Numeri 20. sunt 2. 4. 5. & 10. Itaque patet, quod hæc aliter fieri non potuerint. Atque de *Scientiis Logicis* hæc dicta sint.

FRANCISCI BACONIS DE VERULAMIO, Vice-Comitis sancti Albani, De Dignitate & Augmentis Scientiarum, LIBER SEPTIMUS.

Ad Regem suum.

CAP. I.

Partitio Ethicæ, in Doctrinam de Exemplari; & Geographica animi. Partitio Exemplaris, (scilicet Boni) in Bonum Simplex, & Bonum Comparatum. Partitio Boni Simplicis, in Bonum Individuale, & Bonum Communionis.

Peritum est (Rex optime) ad *Ethicam*, quæ *Voluntatem humanam* intuetur & tractat. *Voluntatem* gubernat recta ratio, seducit bonum apparet; *Voluntatis* stimuli affectus, ministri organa & motus voluntarii. De hac Salomon, *Ante omnia* (inquit) *custodi, Filii, cor tuum, nam inde procedunt actiones vite.* In hujus *Scientiæ* pertractatione, qui de eâ scripserunt, perinde mihi fecisse videntur, ac si quis *scribendi artem* tradere pollicetur, pulchra tantum exhibeat *exemplaria*, literarum tam simplicium quam copularum; de calamo vero *ducendo*, aut modis characteres efformandi, nihil præcipiat: Ita & isti proposuerunt nobis *exemplaria bella*, & luculenta, atque descriptiones sive imagines accuratas, *boni, virtutis, officiorum, felicitatis*, tanquam vera objecta, & scopos voluntatis & appetitus humani: Verum quomodo quis possit optime ad hos scopos (excellentes sane, & bene ab illis positos) collimare, hoc est, quibus institutis animus ad illa assequenda subigi & componi possit, aut nihil præcipiant, aut perfunctorie, & minus utiliter. Differamus, quantum libuerit, virtutes morales in animo humano esse habitualiter, non naturaliter: Distinguamus solenniter, inter spiritus generosos, & vulgus ignobile, quod illi rationum momentis, hi præmio aut pœna ducantur: Præcipiamus ingeniose, animum humanum ut rectificetur, inftar bacilli, in contrariam partem inclinationis suæ flecti oportere: Aliaque insuper hujusmodi hinc inde spargamus: Longe tamen abest, ut hæc & alia id genus, absentiam rei excusent, quam modo requirimus.

Hu jusce neglectus causam haud aliam esse reor, quam latentem illum scopulum, ad quem tot *Scientiæ* naviculæ impingentes, naufragia passæ sunt: Nimirum, quod fastidiant Scriptores velari in rebus vulgatis, & plebe iis, quæ nec satis subtiles sint

ad disputandum, nec satis illustres ad ornandum. Sane haud facile quis verbis assequatur, quantam calamitatem attulerit hoc ipsum, quod dicimus: quod homines ingenita superbia, & gloria vana, eas materias tractationum, eosque modos tractandi sibi delegerint, quæ ingenia ipsorum potius commendent, quam *Lectorum* utilitatibus infervant. Optime Seneca, *Nocet illis eloquentia, qui non rerum facit cupiditatem, sed sui*: Siquidem Scripta talia esse debent, ut amores documentorum ipsorum, non doctorum, excitent. Igitur recta incedunt via, qui consiliis suis id prædicare possint, quod fecit Demosthenes, atque hac clausula ea concludere, *Quæ si feceritis, non Oratorem duntaxat in presentia laudabitis, sed vosmet ipsos etiam, non ita multo post, statum rerum vestrarum meliorem.* Ego certe, (Rex optime) ut de me ipso, quod res est, loquar, & in iis quæ nunc edo & in iis, quæ in posterum meditor, *Dignitatē ingenii & nominis mei* (si qua sit) sapius sciens & volens proicio, dum commodis humanis inferviam: Quique Architectus fortasse in Philosophia & Scientiis esse debeam, etiam Operarius & Bajulus, & quidvis demum fio; cum haud pauca, quæ omnino fieri necesse sit, alii autem ob innatam superbiam subterfugiant, ipse sustineam, & exequar. Verum (ut ad rem redeamus) quod cœpimus dicere, delegerunt sibi Philosophi in *Ethica* massam quandam materię splendidam & nitentem, in qua potissimum vel ingenii acumen, vel eloquentiæ vigorem venditare possint. Quæ vero Practicam maxime instruunt, quandoquidem tam belle ornati non possint, maxima ex parte omiserunt.

Neque tamen debuerant Viri tam eximii desperasse de fortuna, simili ei, quam Poëta Virgilius, & sibi spondere ausus, & revera consequutus est; qui non minorem, eloquentiæ, ingenii, & eruditionis, gloriam adeptus est, in explicando observationes agriculturæ, quam *Æneæ* res gestas Hætoicæ enarrando.

Nec sum animi dubius, verbis ea vincere, magnum

Quam sit, & angustis his addere rebus honorem.

Certe, si serio hominibus cordi sit, non in otio scribere, quæ per otium legantur, sed vera vitam activam instruere & subornare: *Georgica* ista *animi humani* non minore in pretio apud homines haberi debebant, quam *Heroicæ* illæ effigies *virtutis, boni, & felicitatis*, in quibus tam operose est insudatum.

Partiemur igitur *Ethicam* in doctrinas principales duas; Alteram de *exemplari* sive *imagine boni*, Alteram de *regimine & cultura animi*, quam etiam partem *Georgicam animi* appellare consuevimus: Illa naturam boni describit, hæc regulas de animo ad illa conformando præscribit.

Doctrina de *exemplari* (quæ *boni naturam* intuetur & describit) bonum considerat, aut *simplex*, aut *comparatum*, aut *genera* (inquam) *boni*, aut *gradus*. In posteriore horum, disputationes illas infinitas, & speculationes circa *boni supremum gradum*, quem *felicitatem, beatitudinem, summum bonum* vocitantur, (quæ *Ethnicis* instar *Theologiæ* erant) *Christiana* tandem fides sustulit, & millas fecit. Quemadmodum enim *Aristoteles* ait, *Adolescentes posse etiam beatos esse, sed non aliter, quam, spe; eodem modo, à Christiana Fide* edocti, debemus nos omnes *minorum & adolescentum loco* statuere, ut non aliam felicitatem cogitemus, quam quæ in *Spe* sita est.

Liberati igitur, bonis avibus, ab hac *doctrina*, tanquam de *caelo Ethnicorum*; (Qua in parte procul dubio elevationem naturæ humanæ attribuerunt majorem quam cuius illa esset capax: Videmus enim quali *Cothurno Seneca*; Vere *magnum, habere fragilitatem hominis, securitatem Dei*) Reliqua certe ab illis, circa *doctrinam exemplaris*, tradita, minore aut veritatis aut sobrietatis jactura, magna ex parte recipere possumus. Etenim, quod ad *naturam boni positivam & simplicem* spectat, illam certe pulcherrime, & ad vivum, veluti in tabulis eximiis, depinxerunt; *Virtutum & officiorum figuras, posituras genera, affinitates, partes, subiecta, provincias, actiones, dispensationes*, diligentissime sub oculis representantes. Neque his finis: Nam hæc omnia animo humano, magno quoque argumentorum acumine & vivacitate, & suasionum dulcedine, commendarunt atque insinuarunt: Quin etiam (quantum verbis præstari possit) eadem contra pravos & populares Errores, & insultus, fidelissime muniverunt. Quatenus vero ad *naturam boni comparati*, huic rei etiam nullo modo defuerunt; In constituendis *trinis illis ordinibus bonorum*; in collatione *vite contemplativæ cum activa*; in *discriminatione virtutis cum relictatione*, & *virtutis jam securitatem natæ, & confirmata*; in *conflictu & pugna honesti & utilis, in virtutum inter se libramine, nimirum cui quæque præponderet, & similibus*. Adeo ut hanc partem de *exemplari*, insigniter excultam jam esse, & Antiquos, in ea re, mirabiles se viros præstitisse, reperiam; Ita tamen, ut Philosophos longo post se intervallo reliquerit, quia & strenua Theologorum diligentia, in officii, & virtutibus moralibus, & casibus conscientia, & peccati circumscriptionibus pensitandis & determinandis, exercitata.

Nihilo fecius (ut ad Philosophos redeamus) si illi (antequam ad populares & receptas notiones, *virtutis, vitii, doloris, voluptatis, & cæterorum*, se applicassent) superfedissent paulisper, & radices

ipsas boni & mali, & radicum illarum fibras indagassent; ingentem, meo iudicio lucem illis omnibus, quæ postea in inquisitionem ventura fuissent, affudissent: Ante omnia, si *naturam rerum* non minus quam *axiomata moralia* consuluissent; *doctrinas* suas minus prolixas, magis autem profundas reddidissent. Quod cum ab illis, aut omnino omissum, aut confuse admodum tractatum fuerit, nos breviter retractabimus; & fontes ipsos rerum *morulorum* aperire & purgare conabimur, antequam ad *doctrinam de cultura animi*, quam ponimus, ut *Desideratam*, perveniamus. Hoc enim (ut arbitramur) *doctrinam de exemplari* novis quodammodo viribus donabit.

Inditus est atque impressus unicuique rei appetitus, ad duplicem naturam boni; Alteram, qua *res totum quiddam est in se ipsa*: Alterâ, qua est *partis alicujus majoris*. Atque posterior hæc illa altera dignior est, & potentior, cum tendat ad conservationem *forma amplioris*. Nominetur prima, *bonum individuale, sive sinitatis*; posterior, *bonum communione*. Ferrum Sympathia particulari fertur ad magnetem: at si paulo ponderosius fuerit, Amores illos deserit, & tanquam Bonus civis & amator patriæ, terram petit, regionem scilicet *connaturalium suorum*. Ulterius paulo pergamus; Corpora densa & gravia terram petunt, congregationem magnam corporum densorum: Attamen, potius quam natura rerum divulsionem patiatur, & detur (ut loquuntur) *vacuum*, corpora hujusmodi in sursum ferentur, & cessabunt ab officio suo et *ga terram*, ut præstent officium suum *Mundo* ipsi debitum. Ita quasi perpetuo obtinet, ut *Conservatio Formæ* magis *Communione* minores Appetitus in ordinem redgat. At *Pærogativa ista Boni Communione* signatur præcipue in homine, si non degeneraverit, juxta memorabile illud *Pompeji Magni dictum*; Qui, quo tempore *Romam* fames premeret, annonæ importandæ præpositus, vehementissime autem ab amicis interpellatus, ne *Mari*, atroce tempestate ingruente, se committeret, illud tantum respondit, *Necesse est, ut eam; non, ut vivam*: Adeo ut vitæ desiderium (quod in individuo maximum est) amoris & fidei in *Republ.* apud eum non præponderaret. Sed quid moramur? Nulla, omnibus seculis, reperta est vel *Philosophia*, vel *Sectæ*, vel *Religio*, vel *Lex*, aut *Disciplina*, quæ in tantum *communione* bonum exaltavit, *Bonum*, vero *individuale* depressit, quantum *Sancta Fides Christiana*: unde liquido pateat, unum eundemque *Deum* fuisse, qui creatoris Leges illas naturæ, hominibus vero *Legem Christianam* dedisset. Propterea legimus, nonnullos ex *Electis & Sanctis Viris*, optasse se potius *eratos ex Libro Vita*, quam ut *salus ad fratres suos* non perveniret; *Ecclasi* quadam *charitatis, & impotenti desiderio boni communione* incitatos.

Hoc positum, ita ut immotum maneat & inconcussum, nonnullis ex gravissimis in *Morali Philosophia* controversiis finem imponit. Primo enim *Quæstionem* illam determinat; de *vita contemplativa activa præferenda*; idque contra sententiam *Aristotelis*. Omnes siquidem rationes, quæ ab illo pro *contemplativa* afferuntur, *bonum privatum* respiciunt, atque *individuum* tantum ipsius voluptatem, aut dignitatem, quibus in rebus *contemplativa* palmam haud dubie reportat. Etenim *contemplativa*

plativa non absimilis est comparationi, qua usus Pythagoras, ut Philosophiæ & contemplationi honorem ac decus assereret. Qui ab Hierone, quidnam esset, interrogatus, respondit: *Hieronem non latere, (si forte unquam Olympicis certaminibus intorsisset) idibi loci contingere, ut veniant eo Alis fortuna sua in agonibus periculum facturi: Alis vero, ut mercatores, ad merces distrabendas: Alis ut amicos undique confluentes convenirent, & epulis ac hilaritati indulgerent: Alis denique ut caterorum essent spectatores. Se autem unum esse ex illis, qui spectandi gratia venerit.* Verum homines nosse debent, in hoc humanæ vitæ theatro, Deo & Angelis solum convenire, ut Spectatores sint. Neque sane fieri potuit, ut hac de re dubitatio in Ecclesia unquam suscitaretur: (utcuq; plurimis in ore fuerit dictum illud, *pretiosa in oculis Domini mors Sanctorum ejus: Ex quo loco mortem illam civilem & instituta vitæ monasticæ & regularis attollere solebant*) nisi illud etiam una subesset, quod vita illa monastica mere contemplativa non sit, verum plane in officiis Ecclesiasticis versetur; Qualia sunt jugis oratio, & votorum sacrificia, Deo oblata: Librorum item Theologicorum, multo in otio, conscriptio, ad Legis Divinæ doctrinam propagandam: Quem admodum & Moses fecit, cum per tot dies in montis secessu moratus esset. Quin etiam Henoch, ab *Adamo Sepimus*, qui videtur fuisse princeps *Vitæ contemplativæ*, (etenim cum Deo ambulasse perhibetur) nihilominus Ecclesiam *Prophetiæ Libro* (qui etiam à Sancto Juda citatur) dotavit. *Contemplativam* vero quod attinet meram, & in se ipsa terminatam, quæque radios nullos, sive caloris, sive luminis, in societatem humanam diffundat, nefcit eam certe Theologia.

Determinat etiam quæstionem, tanta contentione agitatam, inter *Scholas Zenonis & Socratis* ex una parte, qui felicitatem in virtute, aut sola, aut adornata, (cujus semper in officiis vitæ partes potissimæ) collocarunt: & reliquas complures *Dectas & Scholas*, ex altera parte: veluti *Scholas Cyrenæicorum & Epicuræorum*: qui eam in voluptate constituerunt, Virtutem autem (sicut fit in Comœdiis aliquibus, ubi Hexa cum famula vestem mutat) plane ancillam statuerunt: utpote sine qua voluptati commode ministrari non posset: nec minus illam alteram *Epicuri Scholam*, quasi *reformatam*; quæ felicitatem nihil aliud esse prædicabat, quam animi tranquillitatem & serenitatem, à perturbationibus liberi, & vacui; ac si Jovem de solito deturbare vellent, & Saturnum cum aureo seculo reducere, quando neque æstas nec bruma fuissent, nec ver, nec autumnus, sed una & æquabilis ætatis temperies: denique & illam explosam *Pyrrhonis & Herilli Scholam*, qui sitam autumaverunt felicitatem in scrupulis quibusque animi profus eliminandis, nullam statuentes fixam & constantem boni aut mali naturam, sed actiones pro bonis aut malis habentes, prout ex animo, motu puro & irrefracto, aut contra, cum aversatione & reluctatione, prodirent; quæ tamen opinio in *Hæresi Anabaptistarum* revixit, qui cuncta metiebantur juxta motus instinctus Spiritus, & constantiam vel vacillationem fidei. Liqueat autem, ista, quæ recensimus, omnia ad privatam animorum tranquillitatem, & complacentiam, nullo modo autem ad *boni communionis*, spectare.

Porro redarguit etiam *Philosophiam Epicæti*, qui hoc utitur præsupposito; Felicitatem in iis poni debere, quæ in potestate nostrâ sunt, ne scilicet fortunæ & casibus simus obnoxii; quasi vero non multo fuerit felicius, in rectis & generosis intentionibus, & finibus, qui publicum bonum amplectantur, successu destitui, & frustrari, quam in omnibus, quæ ad privatam tantum fortunam nostram referuntur, Voti perpetuo competes fieri! Sicut *Consalvus*, Neapolim digito Militibus indicans, generosa voce testatus est, *Multo sibi optatius fore, unum pedem promovendo, ad interitum certum rueri, quam unius pedis recessu vitam in multos annos producere.* Cui etiam concinit cælestis Dux & Imperator, qui pronunciavit, *Conscientiam bonam jure esse Convivium*; Quibus verbis aperte significat, mentem bonarum intentionum sibi consciam, utcuque successu careat, verius & purius, & naturæ magis consentaneum præbere gaudium, quam universum illum apparatus, quo instrui possit homo, vel ut desiderii suis fruatur, vel ut animo conquiescat.

Redarguit etiam *Philosophiam abusum illum*, circa Epicæti tempora grassari cœptum: Nempe quod Philosophia verâ fuerit in genus quoddam vitæ Professorium, & tanquam in Artem; Quasi scilicet institutum Philosophiæ esset, non ut perturbationes compescerentur & extinguerentur; sed ut causæ & occasiones ipsarum evitarentur & summoventur: Ideoq; particularis quædam vitæ ratio ad hoc obtinendum ineunda esset: introducentis sane, tale genus sanitatis in animum, quale fuit Herodici in corpore: ejus meminit Aristoteles; illum scilicet nihil aliud per totam vitam egisse; quam ut valetudinem curaret; & proinde ab infinitis rebus abstineret, corporis interim usu quasi multatus. Ubi si hominibus officia societatis confectari cordi sit, illa demum valetudo maxime est expetenda, quæ quaslibet mutationes & impetus quoscunque ferre & vincere queat. Eodem modo & animus ille demum vere & proprie sanus & validus censendus est, qui per plurimas & maximas tentationes & perturbationes percurrere potest. Ita ut optime Diogenes dixisse visus sit; qui eas vires animi laudat, *quæ non ad caute abstinendum, sed ad fortiter sustinendum valent*; quæque animi impetum, etiam in maximis præcipitiis, cohibere possint; quæque (id quod in equis bene subactis laudatur) præstent, ut brevissimo spatio, & sistere se, & vertere possint.

Postremo, redarguit etiam *teneritudinem quandam ineptitudinem ad morigerandum*, in nonnullis ex antiquissimis Philosophis, & maxime in veneratione habitis, notam: Qui nimis facile se à rebus civilibus subdixerint, ut indignitatibus & perturbationibus se exuerent, atque magis, sua opinione, illibati, & tanquam Sacrosancti, viverent: Ubi consentaneum esset, constantiam hominis vere Moralis talem fore, qualem idem *Consalvus* in homine militari requirebat: Nimirum ut honor ejus conterreretur tanquam *et tela crassior*; minimeque tam tenui, ut quidvis illud vellicare & lacetare possit.

CAP. II.

Partitio Boni individualis, vel Sui generis, in Bonum Activum, & Bonum Passivum. Partitio Boni Passivi, in Bonum Conservativum, & Bonum perfectivum. Partitio Boni Communionis in Officia Generalia, & Respectiva.

Repetamus igitur jam & persequamur primum *bonum individuale*, & *suitatis*. Illud partemur in *bonum activum*, & *bonum passivum*. Etenim hæc quoque differentia *boni* (non absimilis certe illis appellationibus, quæ Romanis in Oeconomicis erant familiares, *Promis* scilicet, & *Condi*) in universa rerum natura impressa reperitur: Præcipue autem se prodit in duplici rerum creaturarum appetitu: altero, *se conservandi & muniendi*: altero, *se multiplicandi & propagandi*: Atque hic posterior, qui *activus* est, & veluti *Promus*, potentior videtur & dignior: Ille autem prior, qui *passivus* est, & veluti *Conditus*, inferior censeretur potest. Etenim in universitate rerum natura cælestis præcipue *agens* est; at natura terrestris, *Patiens*. Etiam in delectationibus animantium, major voluptas est generandi, quam pascendi. In oraculis quoque Divinis pronuntiatur, *Beatius esse dare, quam accipere*. Quin & in vita communi, nemo invenitur ingenio tam molli & effeminato, quin pluris faciat, aliquid, quod ei in votis erat, perficere, & ad exitum perducere, quam sensualitatem aliquam, aut delectamentum. Atque ista quidem *boni activi* præ eminentia in immensum exaltatur, ex intuitu conditionis humanæ, quod sit & mortalis, & fortunæ ictibus exposita. Nam si in voluptatibus hominum posset obtineri perpetuitas atque certitudo, magnum pretium eis accederet, propter securitatem & moram. Quandoquidem autem rem videmus huc recidere; *Magni astimamus mori tardius*: & *Ne gloriaris de crastino, nescis partum dici*: mirum minime est, si contentione feramur ad ea, quæ temporis injurias non reformident. Ea vero nulla esse possunt, præter opera nostra: sicut dicitur, *Opera eorum sequuntur eos*. Est & altera præ eminentia *boni activi* haud exigua, indita & sustentata ex eo affectu, qui humanæ naturæ, ut comes individuus lateri adhæret: Amor scilicet novitatis, aut varietatis. Ille vero in sensuum voluptatibus (quæ *boni passivi* pars sunt vel maxima) angustus admodum est, nec latitudinē habet aliquam insignem: *Cogita quamdiu eadem feceris, Cibis, somnus, ludus, per hunc circulum curritur. Mori velle, non tantum fortis, aut miser, aut prudens, sed etiam fastidiosus potest*. At in actis vitæ nostræ, & institutis, & ambitionibus, insignis est varietas; Eaque multum cum voluptate percipitur, dum inchoamus, progredimur, interquiescimus, regredimur, ut viresaugeamus, appropinquamus, denique obtinemus, & huiusmodi; Ut vere admodum dictum sit, *Vita sine proposito, languida & vaga est*. Quod simul & prudentibus & stultissimis competit, ut ait Salomon; *Pro desiderio quarit cerebrosus, omnibus immisceat se*. Quin etiam videmus, Reges potentissimos, ad quorum nutum, quæcunque sensibus grata sunt, parari possent, nihilominus procurasse sibi interdum desideria humilia & inania (quemadmodum Cithara fuit Neroni, *Gladiatoria Commodus, Antonino Aurigatio*; & alia aliis) quæ tamen ipsi fuerint omni affluentia voluptatum sensualium potiora. Tanto voluptatem majorem affert ut aliquid agamus, quam ut fruamur.

Illud interim paulo attentius notandum est, *bonum activum, individuale, à bono communionis* procul differre; quanquam nonnunquam ambo coincidunt. Quamvis enim *bonum istud individuale, activum*, sæpe opera beneficentiæ (quæ ex vir-

tutibus *communionis* est) patriat & producat; illud tamen interest, quod illa opera ab hominibus plurimi fiant, non animo alios juvandi, aut beandi, sed plane propter se atque potentiam & amplitudinem propriam. Id quod optime cernitur, quando *bonum activum* in aliquid impingit, quod sit *bono communionis* contrarium. Siquidem Gigantea illa animi conditio, qua abripiuntur magni isti orbis terrarum perturbatores; (qualis fuit L. Sylla, & plurimi alii, (licet in modulo longe minore) qui videntur ad hoc anhelare, ut omnes felices & ærumnoli sint, prout sibi fuerint amici, vel inimici; atque ut mundus tanquam ipsum præferat imaginem: (quæ vera est *Theomathia*), hæc inquam ipsa aspirat ad *bonum activum, individuale, saltem apparens*, etsi à bono *communionis* omnium maxime recedat.

Ad *bonum Passivum* partemur, in *Bonum Conservativum*, & *Bonum perfectivum*. Etenim inditus est unicuique rei triplex appetitus, quatenus ad *Bonum Suitatis*, sive *individui*. Primus, ut *se conservet*: Secundus, ut *se perficiat*. Tertius, ut *se multiplicet, sive diffundat*. Atque hic postremus appetitus ad *bonum activum* refertur, de quo jam modo diximus, *bona*. Ex quibus præcellit *perfectivum*. Minus enim quiddam est, conservare rem in suo statu: Majus vero, eandem ad naturam sublimiorem evehere. Reperiuntur siquidem per res universas, naturæ aliquæ nobiliores, ad quarum dignitatem & excellentiam, naturæ inferiores aspirant, veluti ad origines & fontes suos. Sic de hominibus non male cecinit ille.

Ignescit ovis vigor, & cælestis origo. Homini enim, assumptio aut approximatō ad Divinam aut Angelicam naturam, est formæ suæ perfectio. Cujus, quidem *boni perfectivi* prava & præpostera imitatio, pestis est ipsa vitæ humanæ, & turbo quidam rapidus, qui omnia abripit, & subvertit. Nimirum, dum homines, exaltationis vice formalis atque essentialis, cæca ambitione advolant ad exaltationem tantummodo localem. Quemadmodum enim ægri, remedium mali sui non inventientes, de loco in locum corpus agitant & volunt; quasi mutatione loci à se ipsis abcedere, & internum malum effugere possint: Eodem modo evenit in ambitione, ut homines, simulachro quodam falso naturæ suæ exaltandæ abrepti, nihil aliud adipiscantur, quam loci quandam celsitudinem & fastigium.

Bonum vero conservativum nihil aliud est, quam receptio & fructio rerum naturæ nostræ congruentium. Hoc vero *bonum*, licet maxime sit simplex, & nativum; tamen ex *bono* videtur mollissimum atque infimum. Quin & hoc ipsum *Bonum* recipit differentiam nonnullam, citra quam partim vacillavit iudicium hominum, partim omissa est inquisitio. *Boni* siquidem *fruitionis*, sive, quod vulgo dicitur, *iacundi* dignitas, & commendatio, aut in *sinceritate fruitionis* sita est, aut in *eiusdem vigore*: Quorum alterum inducit & præstat *æqualitatem*, alterum autem *varietatem & vicissitudinem*: Alterum minorem habet mixturam mali, alterum impressionem magis fortem & vividam *boni*. Cæterum, horum utrum melius, *ambigitur*: Dein, num natura humana utramque simul apud se retinere possit, *non inquiritur*.

Atque

Atque quantum ad id, de quo *ambiguntur*, ventuari capiti illa controversia inter Socratem & Sophistam quandam. Ac Socrates quidem assererat, *felicitem suam esse in animis pace constante, & tranquillitate; Sophista vero in hoc, ut quis multum appetat, & multum fruatur.* Quin & ab argumentis delapsi sunt ad convitia; Dicente Sophista, *Felicitem Socratis, stipitis vel lapidis esse felicitem;* è contra Socrate, *Sophista felicitem esse scabiosam, qui perpetuo pruriret, & scaberet.* Neq; tamen desunt utiq; sententiæ suæ firmamenta. Nam *Socrati* assentitur vel *Epicuri Schola* ipsa, quæ virtutis, ad felicitem, partes esse maximas, non diffitebatur. Quod si ita sit, certo certius est, virtutis majorem usum in perturbationibus sedandis, quam rebus capitis adipiscendis. *Sophista* autem non nihil suffragari videtur *assertio* illa, cujus à nobis mentio modo facta est, quod videlicet *bonum perfectivum bono conferuatis sit superius;* quippe quia cupitarum rerum adeptiones naturam videantur sensim perficere: quod licet vere non faciant, tamen & motus ipse in circulo, speciem nonnullam præ se fert *motus progressivi.*

At secunda *questio*, (Num scilicet natura humana non possit & animi tranquillitatem, & fruendi vigorem, simul retinere;) rite diffinita, prior è illam reddit otiosam & supervacaneam. Annon enim videmus, haud raro animos nonnullorum ita factos & compositos, ut voluptatibus afficiantur vel maxime cum adsint, & tamen earum jacuram non gravate ferant? Ita ut series illa Philosophica, *Non uti, ut non appetas; Non appetere, ut non metuas,* videatur esse pusilli cujusdam animi, & diffidentis. Sane *Doctrina* plerq; Philosophorum videntur paulo timidiore, & cavere hominibus, plus quam natura rerum postulat. Veluti, cum mortis formidinem medendo augent. Etenim, cum nihil aliud fere vitam humanam faciant, quam mortis quandam præparationem & disciplinam, quomodo fieri possit, ut ille hostis mirum in modum non videatur terribilis, contra quem muniendi nullus sit finis? Melius Poëta, (inter Ethnicos;)

*Qui finem vitæ extremum inter munera ponit
Natura.*

Similiter & in omnibus annis sunt Philosophi, animum humanum reddere nimis uniformem & harmonicum: eum motibus contrariis & extremis minime assuefaciendo. Cujus causam arbitror fuisse, quod ipsi vitæ se privatæ dedicarent, à negotiis & aliorum obsequiis immuni & liberæ. Quin potius imitentur homines prudentiam geminationum, qui, si forte in gemma inveniantur nubecula aliqua, aut glaciecula, quæ ita possit eximi, ut magnitudini lapidis non nimium detrahatur, eam tollunt; aliter vero intactam eam relinquunt: Par ratione, serenitati animorum ita consulendum est, ut non destruat magnanimitas. Atque de bono individuali hæc tenentur.

Postquam igitur de bono *suitatis* (quod etiam *particulare privatam, individuale,* appellare solemus) jam dixerimus; repetamus *bonum communis,* quod *societatem* intuetur. Istud nomine *officis* magis proprie attribuitur animo bene disposito erga alios: vocabulū *virtutis* animo intra se recte formato & composito. Verum ista pars, primo intuitu, *Scientia civili* debere videtur: Attamen, si diligentius attendas, non ita: Siquidem tractat re-

gimen & imperium uniuscujusque in se ipsum, neutiquam vero in alios. Atque sicut in architectura, alia res est, postes, trabes, & cæteras ædificii partes efformare, & ad ædificandi usum præparare; alia autem, easdem ad invicem aptare & compaginare: Sicut etiam in mechanicis, instrumentum aut machinam fabricare & conficere, non idem est, quod fabricatum erigere, movere, & in opere ponere: Sic *doctrina de conjugatione ipsa hominum in civitate, sive societate,* differt ab ea, quæ eos reddit ad hujusmodi *Societatis* commoda conformes, & bene affectos.

Ista pars de *officiis*, etiam in duas portiones distribuitur; quarum altera tractat de *officio hominis in communi;* altera de *officiis specialibus & respectivis,* pro singulorum professione, vocatione, statu, persona & gradu. Harum primam, satis exultam, diligenterq; à veterib; & aliis explicatam, jam antea retulimus: Alteram quoq; sparsim quidem tractatam, licet non in corpus aliquod integrum Scientiæ digestam, reperimus. Neq; tamen hoc ipsum, quod sparsim tractetur, reprehendimus; quinimo de hoc argumento per partes scribi longe consultius existimamus. Quis enim tanta fuerit vel perspicacia, vel confidentia, ut de *officiis peculiaribus & relativis,* singulorum ordinum & conditionum, perite & ad vivum disceptare & diffinire possit, aut sustineat? Tractatus autem, qui experientiam non sapiunt, sed ex notitia rerū generali & Scholastica tantummodo de prompti sunt de rebus hujusmodi, inanes plerumq; evadunt & inutiles. Quamvis enim aliquando contingat, spectatorem ea animadvertere, quæ lusorem fugiant, atq; jactetur proverbium quoddam magis audaculum, quam sanū, de censura vulgi circa actiones principum, *stantem in valle optime per lustrare montem;* optandum tamen imprimis esset, ut non nisi expertissimus & versatissimus quisq; se hujusmodi argumentis immisceret. Hominum enim speculativorum, in materiis activis, lucubrationes, iis, qui in agendo fuerint exercitati, nihilo meliores videntur, quam dissertationes Phormionis de bellis æstimatæ sunt ab Hannibale, qui eas habuit pro somniis & deliriis. Unum duntaxat vitium illos occupat, qui de rebus, ad suum munus, aut artem pertinentibus, libros conferunt; quod scilicet in illis ipsis *Spartis* suis ornandis, atque attollendis, modum tenebre nesciant.

In hoc genere Librorum, piaculum foret, non meminisse (honoris causa) excellentissimi illius operis, à Majestate tua elucubrati, *De Officio Regis.* Scriptum enim hoc plurimos intra se cumulavit ac recondidit Thesauros, tam conspicuos, quam occultos, *Theologia, Ethica, & Politica;* insigni cum asperione aliarum artium: Estq;, meo judicio, inter Scripta, quæ mihi perlegere contigerit, præcipue sanum & solidum. Non illud ullo loco, aut inventionis fervore æstuat, aut indulgentiæ frigore torpet aut dormitat: Non vertigine aliquando corripitur, unde in ordine suo servando confundatur aut excidat: Non digressionibus distrahitur, ut illa, quæ nihil ad thombum sunt, expatiatione aliqua flexuosa complectatur: Non odoramentorum aut pigmentorum fucis adulteratur; qualibus illi utitur, qui Lectorū potius delectationi, quam argumenti naturæ inserviunt: Ante omnia vero, spiritu valet istud opus, non minus, quam corpore, ut pote quod

quod & cum veritate optime consentiat, & ad ulum sit accommodatissimum. Quin etiam vitio illo, de quo paulo ante diximus, (quod, si in alio quoquam, in Rege certe, & Scripto de Majestate Regia, tolerandum fuerit) omnino caret: Nempe, quod culmen & fastigium Regum non immodice aut invidiose extollat: siquidem Majestas tua Regem non depinxit aliquem, *Assyria* aut *Persia*, gloria & externo fastu nitentem, & coruscantem: sed vere *Mosem*, aut *Davidem*, Pastores scilicet Populi sui. Neque vero mihi unquam memoria excidet dictum quoddam vere regium, quod in lite gravissima terminanda, Majestas tua, pro sacro illo, quo prædixi es, Spiritu, ad populos regendos pronuntiavit; Nimirum, *Reges juxta Leges Regnorum suorum gubernacula tractare, quemadmodum & Deus juxta Leges Naturæ: & a quo raro prerogativam illam suam, quæ Leges transcendit, ab illis usurpandam, ac à Deo videmus usurpari potestatem Miracula patranti.* Nihil tamen fecius, ex Libro illo altero, à Majestate tua conscripto de *Libera Monarchia*, satis omnibus innotescit, non minus Majestati tuæ cognitam esse & perspectam plenitudinem potestatis Regiæ, atque *Ultimitates* (ut Scholastici loquuntur) Jurium Regalium, quam Officii & Muneris Regii Limites & Cancelli. Non dubitavi igitur in medium adducere Librum illum à Majestatis tuæ calamo exaratum, tanquam exemplum primarium & maxime illustre, *Tractatum de peculiaribus & respectivis officiis.* Quo de Libro, quæ à me jam dicta sunt, dixissem profecto, si ante Annos mille à Rege quoquam conscriptus fuisset. Neque vero movet Decorum illud, quod vulgo præscribitur, ne quis coram laudetur: modo Laudes illæ nec modum excedant, nec intempestive, aut nulla data occasione, tribuantur. Cicero certe, in luculentissima illa Oratione sua pro M. Marcello, nihil aliud agit, quam ut exhibeat tabulam quandam, singulari artificio depictam, de Laudibus Cæsaris, licet coram ipso Oratio illa haberetur. Quod & Plinius secundus erga Trajanum, itaque jam ad propositum revertamur.

Pertinet porro ad hanc partem de officiis respectivis vocationum, & professionum singularum, doctrina alia, tanquam priori relativa, sive opposita; nimirum de fraudibus, cautelis, imposturis, & vitiis ipsarum: Siquidem depravationes & vitia officiis & virtutibus opponuntur. Neque omnino de his, in plurimis Scriptis & Tractatibus, siletur: sed sæpe, ad illa notanda, saltem obiter excurritur. At quo tandem modo? Per Satyræ scilicet, & Cynice (more Luciani) potius, quam serio & graviter. Etenim, plus operæ impenditur, ut pleraque in artibus, etiam utilia & sana, maligno dente vellissentur, & ad ludibrium hominibus exponantur, quam ut, quæ in iisdem corrupta sunt & vitiosa, secernantur à salubribus & incorruptis. At optime Salomon: *Quærenti derisori scientiam, ipsa se abscondit, sed studioso sit obviam.* Quicumque enim ad scientiam accedit animo irridendi & aspernandi, inveniet proculdubio quæ cavilletur plurima; ex quibus vero doctior fiat, perpauca. Verum, Tractatio hujus, de quo loquimur, argumenti, gravis & prudens, atque cum integritate quadam & sinceritate conjuncta, inter munitissima virtutis ac probitatis propugnacula videtur numeranda. Nam sicut fabulose perhibetur de *Basilisco*, si primus quæ-

piam conspexerit, illico hominem perimit; si quis illum prior, *Basiliscus* perit: pari ratione, fraudes, imposturæ, & malæ artes, si quis eas prior detexerit, nocendi facultate privantur; quod si illæ prævenerint, tum vero, non alias, periculum creant. Est itaque; quod gratias agamus *Machiavello*, & hujusmodi Scriptõribus, qui aperte & indissimulanter proferunt, quid homines facere soleant, non quid debeant. Fieri enim nullo modo potest, ut conjungatur *serpentina* illa prudentia cum *innocentia columbina*, nisi quis mali ipsius naturam penitus pernoscat. Absque hoc enim deerunt virtuti sua præsidia & munimenta. Imo, neque illo modo proficit vir bonus & probus malos & improbos corrigere & emendare, nisi ipse prius omnia malitiæ latibula & profunda exploraverit. Etenim, qui iudicio plane corrupto sunt, & depravato, hoc habent, ut præsupponant, Honestatem in hominibus ab inficitia & simplicitate quadam morum oriri, atque ab eo tantum, quod fides habeatur Concionatoribus, & Pædagogis, item libris, præceptis moralibus, & iis, qui vulgo prædicantur & decantantur, sermonibus: Adeo ut, nisi plane perspiciant, opinioniones suas pravæ, ac corrupta & detorta principia, non minus illis qui horrantur & admonent, quam sibi ipsis, esse explorata, & cognita, Probitatem omnem morum & consiliorum aspernentur: Juxta Oraculum illud Salomonis mirabile: *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixerit, quæ versantur in corde ejus.* Hanc autem partem, de cautelis, & vitiis respectivis, inter *Desiderata* numeramus; eamque nomine *Satyræ seriæ*, sive *Tractatus de interioribus rerum*, appellabimus.

Etiam ad doctrinam de officiis respectivis pertinent officia mutua, inter maritum & uxorem, parentes & liberos, dominum & servum: Similiter leges amicitiae, & gratitudinis: Nec non civiles obligationes fraternitarum, collegiorum, etiam vicinatis; ac similia: Verum intelligatur hoc semper, illa istic tractari, non quatenus sunt partes societatis civilis, (id enim ad Politicam refertur,) sed quatenus animi singulorum, ad illa societatis vincula tuenda, instrui & prædisponi debeant.

At doctrina de bono communionis (quemadmodum & illa de individuali) bonum tractat, non tantum simpliciter, sed & comparate? Quo spectat, officia pendere, inter hominem & hominem; inter casum & casum; inter privata & publica, inter tempus præsens & futurum. Sicut videre est in animadvertione illa severa & atroci L. Bruti, contra filios suos, illam à plerisque in cælum laudibus effert; At alius quispiam dixit;

Infelix: utcumque ferent ea fata minores.

Id ipsum licet intueri in cœna illa, ad quam invitati sunt M. Brutus, C. Cassius, & alii. Illic enim, cum ad animos explorandos, circa conspirationem in caput Cæsaris intentatam, Quæstio astute mota esset, (Tum licitum fore Tyrannum occidere?) Ibant Convivæ in opiniones diversas; Dum alii dicerent, plane licere, Quod Servitium ultimum esset malorum: Alii minime, Quod Tyrannis minus excrucians esset, quam bellum civile. Tertium autem genus, veluti ex Schola Epicuri, assererat, Indignum esse, prudentes periclitari pro stultis. Verum plurimi sunt casus de officiis comparatis, inter quos frequenter ille interyenit: *Verum à Iustitia desistendum*

fit, propter salutem Patriæ, aut huiusmodi aliquid insigne bonum in futuro? Circa quam Jason Theſſalus dicere solebat: *Aliqua sunt inſiſte faciendæ, ut multa iuſte fieri poſſint*: Verum replicatio in promptu eſt: *Authorem præſentis Iuſtiæ habes: Sponſorem futura non habes*. Sequantur homines, quæ in præſentia bona & juſta ſunt; futura divinæ Providentiæ remittentes. Atque circa doctrinam de Exemplari, ſive de bono, hæc dicta ſint.

C A P. III.

Partitio Doctrinæ de Cultura Animi; in Doctrinam de Characteribus Animorum; De Affectibus & de Remediis ſive Curationibus. Appendix Doctrinæ ejuſdem de Congruitate inter Bonum Animi, & Bonum Corporis.

Nunc igitur, poſtquam de fructu vitæ (ſenſu intelligimus Philoſophico) verba fecerimus; ſuper eſt, ut de *Cultura animi*, quæ ei debetur, dicamus: Sine qua pars prior nihil aliud videtur, quam imago quædam, aut ſtatua, pulchra quidem aſpectu, ſed motu & vita deſtituta. Cui ſententiæ Ariſtoteles ipſe diſertis verbis ſuffragatur: *Nec eſſe eſt igitur de virtute dicere, & quid ſit, & ex quibus gignatur, Inuſe enim ſere fuerit, virtutem qui dem noſſe, acquirenda autem ejuſmodi & vias ignorare. Non enim de virtute tantum, qua ſpecie ſit, quarendum eſt, ſed & quomodo ſui copiam faciat: Utrumq; enim volumus, & rem ipſam noſſe, & ejuſmodi compotes fieri: Hoc autem ex voto non ſuccedet, niſi ſciamus, & ex quibus, & quo modo. Verbis adeo expreſſis, atque etiam iterato, hanc partem inculcat, quam tamen ipſe nõ perſequitur. Hoc ſimiliter illud eſt, quod Cicero Catoni Juniore, veluti laudem non vulgarem, attribuit; quod ſcilicet Philoſophiam amplexus eſſet, nõ diſputandi cauſa, ſed magna pars, ſedita vivendi. Quamvis autem, pro temporum, in quibus vivimus, ſocordia, paucis, curæ ſit, ut animum ſedulo colant, & componant, & vitæ rationem ad normam aliquam inſtituant, (ſecundum illud Senecæ, de partibus vitæ quiſque deliberat; de ſumma nemo: adeo ut hæc pars cenſeri poſſit ſuper vacua;) Illud tamen minime nos movet, ut eam intactam relinquamus, quin potius cum illo Hippocratis Aphoriſmo concludimus, *Qui gravi morbo correpti, dolores non ſentiunt, niſi mens agrotat*. Medicina illis hominibus opus eſt, non ſolum ad curandum morbum, ſed ad ſenſum expergeſciendum. Quod ſi quis obiciat, animorum curationem, Theologiæ Sacræ munus eſſe, veriſſimū eſt quod aſſerit; Attamen *Philoſophum Moralem* in famulitium Theologiæ recipi, inſtar ancillæ prudentis, & pedile quæ fidelis, quæ ad omnes ejuſmodi nutus præſto ſit, & miniſtret, quid prohibeat? Etenim quem admodum in *Psalmo* habetur, quod *Oculi ancillæ perpetuo ad manus domina reſpiciunt*: cum tamen minime dubium ſit, quin haud pauca ancillæ iudicio & curæ relinquuntur: eodem modo & *Ethica* obſequium Theologiæ omnino præſtare debet, ejuſque præceptis morigera eſſe; ita tamen ut & ipſa, intra ſuos limites, haud pauca ſana & utilia documenta continere poſſit.*

Hanc igitur partem (quando præſtantiam ejuſ in animo recolo) in *corpore doctrinæ* nondum redactam, non poſſum non vehementer mirari. Eam igitur, ex more noſtro, cum inter *Deſiderata* collocemus, aliqua ex parte adumbrabimus.

Ante omnia igitur in hæc (ſicut & in univerſis, quæ ſpectant ad Præcticam) ratio nobis eſt

ſubducenda, quid in noſtra ſit poteſtate, quid non. In altero enim datur alteratio, in altero vero applicatio tantum. Agricola nullum eſt imperium, aut in naturam ſoli, aut in ætris temperies; Itidem nec Medico, aut in craſi & conſtitutionem naturalem ægri, aut in accidentium varietatem. At in *cultura animi*, & morbis ejuſmodi perſanandis, tria in conſiderationem veniunt; *Characteres diverſi diſpoſitionum; Affectus, & Remedia*: Quemadmodum & in corporibus medicandis proponuntur illa tria; *complexio, ſive conſtitutio ægri, morbus & curatio*. Ex illis autem tribus, poſtremum tantum in noſtra poteſtate ſitum eſt, priora duo non item. Verum & in illis ipſis, quæ in poteſtate noſtra non ſunt non minus diligens faciendæ eſt inquiſitio, quam in illis, quæ poteſtati noſtræ ſubiiciuntur. Etenim illorum perſpicax & accurata cognitio ſubſternendæ eſt *doctrina de remediis*, ut eadem commodius & feliciter applicentur. Neque enim veſtis corpori aptari poſſit, niſi menſura corporis ante excipiat.

Primus igitur articulus, *doctrinæ de cultura animi*, verſabitur circa *diverſos characteres ingeniorum ſive diſpoſitionum*. Neque tamen loquimur de vulgatis illis propenſionibus in virtutes & vitia, aut etiam in perturbationes, & affectus: ſed de magis intrinſecis, & radicalibus. Sane ſubiit animum, etiam in hac parte nonnunquam admiratio, quod à *Scriptoribus*, tam *Ethicis*, quam *Politiciſ*, ut plurimum neglecta aut prætermiſſa ſit; cum utriusque ſcientiæ clariffimum luminis jubar aſſundere poſſit. In *Traditionibus Astrologiæ* non inſcite omnino diſtincta ſunt ingenia, & diſpoſitiones hominum, ex prædominantibus Planetarum; quod alij à Natura facti ſint ad *contemplationes*; alij ad *res civiles*; alij *ad militiam*; alij *ad ambitum*; alij *ad amorem*; alij *ad artes*; alij *ad genus vitæ varium*. Item apud *Poëtas* (*Heroicos, Satyricos, Tragicos, Comicos*) ſparguntur ubique ſimulachra ingeniorum, licet ſere cum exceſſu & præter modum veritatis. Quin & hoc ipſum argumentum, de *diverſis characteribus ingeniorum*, eſt ex iis rebus, in quibus ſermones hominum communes (quod valde raro, interdum tamen contingit) libris ipſis ſunt prudentiores. At longe optima huius Tractatus ſupellex & ſylva peti debet ab *Historicis* prudentioribus: Neque tamen ab *Elogiis* tantum, quæ ſub obitum perſonæ alicujus illuſtris ſubnectere ſolent, ſed multo magis ex corpore integro *Historia*, quoties huiusmodi perſona, veluti Scenam conſcendit. Illa enim intertextæ imago, potior videtur deſcriptio, quam *Elogij* Cenfura: *Qualis* habetur apud *T. Livium, Africanum, & Catonis Majoris*: Apud *Tacitum, Tiberij, Claudij, & Nervonis*: Apud *Herodianum, Septimij Severi*: Apud *Philippum Comineum, Ludovicum undecimum Gallorum Regis*: Apud *Franciscum Guicciardinum, Ferdinandum, Hiſpani, Maximilianum Ceſaris, & Leonis, & Clementis, Pontificum*. Iſti enim *Scriptores*, harum Perſonarum, quas ſibi depingendas delegerunt, Effigies quaſi perpetuo intuentes, nunquam ſere *Retum Geſtarum* ab ipſis mentionem faciunt, quin & aliquid inſuper de *Natura ipſorum* inſpergant. Etiam nonnullæ, in quas incidimus, *relationes de conſtaribus Pontificum*, characteres de moribus Cardinalium bonos exhibuerunt: ſicut & *Literæ Legatorum de Conſiliariis Principum*. Fiat itaque ex ea, quam diximus, materia (quæ certe fertilis eſt & copioſa) Tractatus diligens,

diligens, & plenus. Neque vero volumus, ut *characteres* isti in Ethicis (ut fit apud Historicos, & Poëtas, & in sermonibus communibus,) excipiantur, tanquam imagines Civiles integra: sed potius ut imaginum ipsarum lineæ, & ductus magis simplices, quæ inter se compolitæ & commixtæ quæcunq; effigies constituunt, quot & quales eæ sint, & quomodo inter se connexæ, & subordinatæ; ut fiat tanquam artificiosa & accurata ingeniorum & animorum dissectio, atq; ut dispositionum, in hominibus individuis, secreta prodantur, atque eorum notitia curationum animi præcepta rectius influantur.

Neque vero *characteres ingeniorum* ex natura impressi, recipi tantum in hūc Tractatum debent; sed & illi, qui alias animo imponuntur, ex *sexu, ætate, patria, valetudine, forma, & similibus*; atq; insuper illi, qui ex *fortuna*, veluti *Principum, Nobilium, ignobilium, divitum, pauperum, Magistratum, idotarum, felicium, erumnosorum, & huiusmodi*. Videmus enim, Plautum miraculi loco habere, quod Senex quis sit beneficus: *Benignitas huius, ut Adolescentuli est*. D. autum Paulus, severitatem disciplinæ erga Cretenses præcipiens (*Increpa eos dure*) ingenium Gentis ex Poëta acculat, *Cretenses semper mendaces, male Bestia, Ventres pigri*. Salustius id in Regum Ingeniis notat, quod apud eos frequens sit, *Contradictoria appetere; plerumque Regia voluntates, ut vehementes sunt, sic mobiles, sapere, ipsa sibi adversa*. Tacitus observat, honores & dignitates ingenia hominum in deterius sæpius flectere, quam in melius, *Solus Vespasianus mutatus est in melius*. Pindarus illud animadvertit, Fortunam subitam & indulgentem, animos plerumq; enervare, & solvere; *Sunt, qui magnam felicitatem conquirere nō possunt*. Psalmus innuit, facilius esse modum adhibere & temperamentum, in fortuna statum, quam in incremento; *Divitia si affluant, nolite cor apponere*. De similibus quibusdam observationibus ab Aristotele in *Rhetoricis* mentionem obiter factam, non inficior, nec non in aliorū Scriptis nonnullis sparsim: Verum nunquam adhuc incorporatæ fuerunt in *Moralem Philosophiam*: Ad quam principaliter pertinent. Non minus certe quam ad *Agriculturam*, Tractatus de diversitate soli & glebæ: Aut ad *Medicinam*, Tractatus de complexionibus aut habitibus corporum diversis. Id autem nunc tandem fieri oportet, nisi forte imitari velimus temeritatem Empiricorum, qui iisdem utuntur medicamentis ad ægros omnes, cujuscunque sint constitutionis.

Sequitur doctrinam de *characteribus, doctrina de affectibus & perturbationibus*, qui loco morborum animi sunt, ut jam dictum est. Quemadmodum enim Politici prisce de Democratiis dicere solebant; *Quod populus esset mari ipsi similis, Oratores autem ventis*: Quia sicut Mare per se placidum foret & tranquillum, nisi à *Ventis* ageretur & turbaretur; sic & *Populus* esset natura sua pacatus & tractabilis, nisi à *seditiosis Oratoribus* impelleretur, & incitaretur: Similiter vere affirmari possit; *naturam mentis humane* sedatam fore; & sibi constantem, si *affectus*, tanquam *ventis*, non tumultuantur, ac omnia miscere. Et hic rursus subiit nova admiratio, Aristotelem, qui tot Libros de *Ethicis* conscripsit, *Affectus*, ut membrum *Ethice* principale, in illis non tractasse; in *Rhetoricis* au-

tem, ubi tractandi interveniunt secundo (quatenus scilicet Oratione cieri aut commoveri possint) locum illis reperisse: (in quo tamen loco, de his, quantum tam paucis fieri potuit, acute & bene disseruit.) Nam disceptationes ejus de *voluptate & dolore* huic Tractatu nullo modo satisfaciunt; non magis, quam, qui de *lucce & lumine* tantum scriberet, de *particularium colorum natura* scripsisse diceretur: Si quid *voluptas & dolor erga affectus particulares* ita se habent, ut *lux erga Colores*. Meliorem certe in hoc argumento (quatenus ex his, quæ nunc extant, conicere liceat) diligentiam adhibuerunt Stoici; at tamen talem, quæ potius in diffinitionem subtilitate, quam in tractatu aliquo pleno, & fuso, consisteret. Equidem reperio etiam libellos quosdam elegantes, de nonnullis ex *affectibus*; veluti de *ira, de mutis verecundia, & aliis* per paucis. Sed si verum omnino dicendum sit Doctoribus hujus *Scientiæ* præcipui sunt *Poëta & Historici*, in quibus ad vivum depingi & dissecari solet, Quomodo *Affectus* excitandi sint & accendendi? Quomodo leniendi & sopiendi? Quomodo rursus continendi ac refrigandi, ne in actum erumpant? Quomodo itidem se, licet compressi & occultati, prodant? Quas operationes edant? Quas vices subeant? Qualiter sibi mutuo implicentur? Qualiter inter se digladiantur & opponantur? Et innumerata hujus generis. Inter quæ hoc cultimum plurimi est usus in *moralibus & civilibus*; Qualiter (inquam) *affectus* *affectum* in ordinem cogat; & alterius auxilio, ad alterum subjugandum, ut liceat? Venatorum & aucupum more, qui bestiarum opera ad bestias, volucris alicujus ad volucres capiendas, utitur: Quod fortasse aliter ex sese absq; Brutorum auxilio, homo tam facile præstare non possit. Quin & hoc fundamento nititur excellens ille, & per omnia patens, usus in *Civilibus, præmiis & poenis*; quæ *Reipublicæ* columnen sunt; cum *Affectus* illi prædominantes, *formidinis & spei*, alios omnes *affectus* noxios coercereant & supprimant. Etiam, sicut in regimine Status, non raro fit ut factio factio in officio contineatur, similiter fit ut in regimine mentis interno.

Pervenimus nunc ad illa, quæ in nostra sunt potestate, quæq; operantur in animum, voluntatemq; & appetitum afficiunt, & circumagunt, ideoque ad immutandos mores plurimum valent. Quia in parte debuerant Philosophi strenue & graviter inquirere, de *viribus & energia consuetudinis, exercitationis, habitus, educationis, imitationis, amulationis, convictus, amicitie, laudis, reprehensionis, exhortationis, fame, legum, librorum, studiorum, & si quæ sunt alia*. Hæc enim sunt illa, quæ regnant in *Moralibus*; Ab istis agentibus animus patitur & disponitur; Ab istis veluti ingredientibus, conficiuntur pharmanca, quæ ad conservandam & recuperandam animi sanitatem conducant, quatenus remediis humanis id præstari possit. Ex quorum numero unum aut alterum seligimus, in quibus paululum immorabimur, ut reliquis sint exemplo. De *consuetudine* igitur, & *Habitu*, pauca delibabimus.

Opinio illa Aristotelis plane mihi videtur angustias quasdam contemplationis, & negligentiam sapere: cum asserit, in illas actiones, quæ naturales sunt, *Consuetudinem* nihil posse: exemplo usus, *Quod si lapis milleis projiciatur in altum, ne inclinatione quidem sponte ascendendi acquirat*; quin etiam, quod

quod sapius videndo aut audiendo, nihilo melius aut videmus, aut audimus. Quamvis enim hoc teneat in aliquibus, ubi Natura est peremptoria; (cujus rei causas reddere in præsentia non vacat) aliter tamen in illis fit, in quibus natura, secundum latitudinem quandam, patitur intentionem & remissionem. Sane videre potuit, *Chirothecam* paulo arctiorem, manui sæpius inducendo, laxiorem reddi; *Baculum* usu & mora in contrarium flexus sui naturalis incurvari, & in eodem statu paulo post durare; *Vocem* exercitando, magis fieri robustam & sonoram; *Frigora Astumg*, consuetudine tolerari; & jusdem generis complura. Quæ quidem posteriora duo exempla propius accedunt ad rem, quam quæ ab ipso adducta sunt. At tamen, ut cunctis hoc se habeat; quo magis verum fuerit, tam virtutes, quam vitia, in habitu consistere; eo magis ei contemendum fuerat, ut normas præscriberet, quomodo hujusmodi habitus fuerint acquirendi, aut amovendi. Plurimi siquidem confici possint præcepta de prudenti institutione exercitationum, animi non minus quam corporis. Illorum pauca recensebimus.

Primum erit, ut jam à principio caveamus à pensis, vel magis arduis, vel magis pusillis, quam res postulat: Nam si oneris nimium imponatur, apud ingenium mediocre bene sperandi alacritatem obtundes, apud ingenium fiducie plenum opinionem concitabis, qua plus tibi polliceatur, quam præstare possit; Quod secum trahit foecundiam. In utroque autem ingenij temperamento fiet ut experimentum expectationi non satisfaciatur, id quod animum semper dejicit, & confundit. Quod si pensa leviora fuerint, magna inducitur, in progressionis summa, jactura.

Secundum erit, ut ad exercendam facultatem aliquam, quo habitus comparetur, duo imprimis tempora observentur: Alterum, quando animus optimè fuerit ad rem dispositus; Alterum, quando pessimè: Ut ex priore, plurimum in via promoveamus; ex posteriore, nodos obicesque animi contentione strenua deteramus: unde tempora media facile & placide labentur.

Tertium erit illud præceptum, cujus Aristoteles obiter meminit; *Ut totis viribus* (citra tamen vitium) nitamur in contrarium illius, ad quod natura maxime impellimur; Sicut cum in adversum gurgitis remigamus, aut Baculum incurvum, ut rectum fiat, in contrarium flectimus.

Quartum præceptum ex illo Axiomate pendet, quod verissimum est; *Animum ad quæcunque felicitatis trahi & suavius, si illud, quo tendimus, in intentione operantis non sit principale, sed tanquam aliud agendo superetur*; quoniam ita fert natura, ut necessitatem & imperium durum ferre oderit. Sunt & alia multa, quæ utiliter præcipi possint, de Regimine Consuetudinis: Consuetudo enim, si prudenter & perite inducatur, fit revera (ut vulgo dicitur) altera natura: Quod si imperite & fortuito administraretur, erit tantum simia naturæ, quæ nihil ad vivum imitetur, sed inscite tantum, & deformiter.

Similiter, si de Libris & Studiis, eorumque ad Mores virtute & influentia, verba facere vellemus; namnam defunt plurima præcepta, & consilia fructuosa eo spectantia? Annon unus ex Patribus, magna cum indignatione, *Poësim* appellavit *vinum*

daemonum; cum revera progignat plurimas tentationes, cupiditates, & opiniones vanas? Annon prudens admodum & digna, quæ bene perpendatur, est Sententia Aristotelis, *Juvenes non esse idoneos moralis Philosophia auditores*; quia in illis perturbationum æstuatio nondum sedata est, nec tempore & rerum experientia consopita? Atque ut verum dicamus, an non ideo fit, ut Scriptorum præseorum præstantissimi libri & sermones (quibus ad virtutem homines efficacissime invitati sunt: tam augustam ejus majestatem omnium oculis repræsentando, quam opiniones populares, in virtutis ignominiam, tanquam *Habitus Aristorum* indutas, desuis propinando) tam parum proficiant ad vitæ honestatem, & mores pravos corrigendos, quia per legi & revolvit non consueverunt à viris ætate & judicio maturis, sed pueris tantum & tyronibus relinquuntur? Annon & hoc verum est, *Juvenes multo minus Politicam quam Ethicam auditores idoneos esse, antequam religione & doctrina de moribus & officiis plane imbuantur*; ne forte judicio depravati & corrupti, in eam opinionem veniant, non esse rerum differentias morales veras & solidas, sed omnia ex utilitate, aut successu metienda? sicut Poëta canit;

Prosperum & felix scelus virtus vocatur,

& rursus,

Ille crucem pretium sceleris tulit, hic Diadema.

Ac Poëtæ quidem hæc Satyricæ & per indignationem loqui videntur. At Libri nonnulli politici idem serio & positive supponunt. Sic enim *Macchiavello* dicere placet, *Quod si contigisset Casarem Bello superatum fuisse, Cassinam ipsa fuisset odiosior*: Quasi vero nihil interfuisset, præter fortunam solam, inter *Furiam* quandam, ex libidine & sanguine conflam, atque animum excessum, & inter homines naturales, maxime omnium (si ambitio abfuisset) fuscipiendum. Videmus etiam ex hoc ipso, quam necessarium sit, homines doctrinam piam & ethicam, antequam Politicam degustent, plenis faucibus haurire: Nimirum, quod qui in aulis Principum, & negotiis civilibus, à teneris (ut ajunt) unguiculis innutriti sunt, nunquam fere sinceram & internam morum probitatem assequantur: quanto minus si accesserit etiam librorum disciplina? Porro, & in documentis ipsis moralibus, vel saltem aliquibus eorum, annon cautio pariter est adhibenda, ne inde fiant homines pertinaces, arrogantes, & infociabiles, juxta illud *Ciceronis* de *M. Catone*: *Hæc Bona, quæ videmus, divina & egregia, ipsius scitote esse propria: quæ nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non à natura, sed à Magistris*. Sunt & axiomata alia complura, de iis, quæ à studiis & libris, hominum animis ingenerantur. Verum est enim quod dicit ille, *Abeunt studia in mores!* Quod pariter affirmandum de cæteris illis rebus, *convictum, fama, legibus patriis*, & reliquis, quas paulo ante recensuimus.

Cæterum animi quædam est cultura, quæ adhuc magis accurata & elaborata videtur, quam reliquæ. Nititur autem hoc fundamento: *Quod omnium mortalium animi, certis temporibus, reperiuntur in statu perfectiore, aliis, in statu magis depravato*. Hujus igitur culturæ intentio fuerit & institutum, ut bona illa tempora fovantur; Prava vero tanquam ex *Kalendario* deleantur, & expungantur. Ac bonorum quidem temporum fixatio duobus modis procuratur: votis aut saltem constantissimis animis

Animi decretis, & observantiis atq; exercitationibus; quæ non tantum in se valent, quantum in hoc, quod animus in officio & obedientia jugiter cōtineant. *Malorum temporum obliteratio* de pluri itidem ratione perfici potest: *Redemptione aliqua*, vel *expiatione præteritorum*, & *novo Vita instituto*, veluti de integro. Verum hæc pars ad religionem plane spectare videtur, Nec mirum; cum *Moralis Philosophia* vera & genuina (sicut ante dictum est) ancillæ tantum vices erga Theologiam suppleat.

Quamobrem concludemus hanc partem de *cultura Animi* cum eo *Remedio*, quod omnium est maxime compendiosum, & summarium, & certus maxime nobile & efficax, quo animus ad virtutem efformetur, & in statu collocetur perfectioni proximo. Hoc autem est. *Ut fines vitæ actionumque deligamus, & nobis ipsis proponamus rectos, & virtuti congruos, qui tamē tales sint, ut eos assequendi nobis aliquatenus suppetat facultas.* Si enim hæc duo supponantur: ut & *fines actionum sint honesti, & boni, & decretum animi de eis assequendis, & obtinendis, fixum sit & constans*, sequetur, ut continuo veritat & efformet se animus, una opera in virtutes omnes. Atque hæc certe illa est operatio, quæ *Natura ipsius opus* referat, cum reliquæ, quæ diximus, videantur esse solummodo sicut *opera manus*. Quemadmodum enim *Statuarius*, quando simulachrum aliquod sculpsit aut incidit, illius solummodo partis figuram effingit, circa quam manus occupata est, non autem cæterarum: (veluti si faciem efformet, corpus reliquum rude permanet & infortime saxum, donec ad illud quoque pervenerit.) Contra vero *Natura*, quando florem molitur, aut animal, rudimenta partium omnium simul patit, & producit: Eodem modo, quando virtutes habitu acquiruntur, dum temperantiæ incumbimus, ad fortitudinem aut reliquas parum proficimus; quando autem *rectis & honestis Finibus* nos dedicaverimus penitus, & deo verimus, quæcunque fuerit virtus, quam animo nostro commendaverint & imperaverint fines illi, reperiemus nos jamdudum imbutos, & prædispositos habilitate & propensione nonnulla, ad eam assequendam & exprimentam. Atque hic possit esse status illius animi, qui egregie ab Aristotele describitur: & ab eo, non *virtutis*, sed *divinitatis* cujusdam charactere insignitur. Ipsa ejus verba hæc sunt: *Immanitati autem consentaneum est, opponere eam, qua supra humanitatem est, heroicam live divinam Virtutem.* Et paulo post, *Nam ut fera, neque vitium, neque virtus est, sic neque Dei. Sed hic quidam status altius quiddam virtute est, ille aliud quiddam a vitio.* Plinius certe Secundus, ex licentia magniloquentiæ ethniciæ, Trajani virtutem, diviniæ; non tanquam imitamentum, sed tanquam exemplar proponit, cum ait: *Opus non esse hominibus, alias ad Deos preces fundere, quam ut benignos aque & propitios se dominos mortalibus præstarent; ac Trajanus præstiteret.* Verum hæc profanata Ethnicorum Jactantiam sapiunt, qui umbras quasdam corpore majores prensabant. At Religio vera, & sancta fides Christiana, rem ipsam petit: imprimendo animis hominum charitatem; quæ appositis *vinculum perfectionis* appellatur, quia virtutes omnes simul colligat, & revincit. Sane elegantissime dictum est à Menandro, de amore sensuali, qui *Divinum* illum perperam imi-

tatur: *Amor, melior Sophista Lavo ad humanam vitam.* Quibus innuit, morum decus melius ab amore efformari, quam à Sophista & præceptore inepto, quem *Lavum* appellat. Siquidem universis suis operosis Regulis & Præceptionibus hominem tam dextre & expedite effingere nequeat, ut se ipsum & in pretio habeat, & se belle in omnibus componat, quam amor facit. Sic proculdubio, si animus cujuspiam, fervore *Charitatis* veræ incendatur, ad majorem perfectionem evchetur, quam per universam *Ethicam Doctrinam*; Quæ *Sophista* profecto habet rationem, si cum altera illa confertur. Quinetiam, sicut Xenophon recte observavit, *cæteros affectus, licet animum attolant, eum tamen distorquere & discomponere per ecstases & excessus suos: amorem vero solum, eum simul & dilatare, & componere*: Sic omnes aliæ humanæ, quas admiramur, dotes, dum naturam in majus exaltat, excessui interim sunt obnoxia: sola autem *Charitas* non admittit excessum. Angli, dum ad potentiam divinæ parem aspirarent, prævaricati sunt & ceciderunt: *Ascendam, & ero similis Altissimo.* Homo dum ad Scientiam Divinæ parem aspiraret, prævaricatus est, & lapsus: *Eritis sicut Dij: scientes bonum & malum.* Verum ad similitudinem Divinæ *Bonitatis* aut *Charitatis* aspirando, nec Angelus, nec homo, unquam in periculum venit, aut veniet. Imo ad hanc ipsam *Imitationem* etiam invitamur: *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ne sitis filij patris vestri, qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos.* Quin & in ipso Archetypo Naturæ verba sic collocat Religio Ethnica, (*Optimus Maximus*;) Scriptura autem Sacra pronunciat; *Misericordia ejus super omnia opera ejus.*

Hanc itaq; *moralis doctrinæ* partem, de *Georgicis animi*, jam absolvimus. In qua, si ex intuitu portionum ejus, quas perstrinximus, quis existimet, operam nostram in hoc tantummodo sitam esse, ut ea in *artem seu doctrinam* redigeremus, quæ ab aliis scriptoribus prætermissa sint, tanquam vulgata & obvia, & per se satis clara & perspicua; suo iudicio libere utatur. Interim illud meminerit, quod ab initio novimus, propositum nobis esse, non rerum pulchritudinem, sed usum & veritatem lectari. Recordetur etiam paulisper commentum illud Parabolæ antiquæ, de *geminis somni portis*: *Sunt gemina Somni porta, quarum altera fertur Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris; Altera candenti perfecta nitens Elephanto, Sed falsa ad cælum mittunt insomnia Manes.* Insignis sane magnificentia *Poria eburnea*; tamen *somnia vera* per *corneam* commeant.

Additamenti vice poni possit circa *Doctrinam Ethicam* observatio illa, inveniri nimirum relationem & congruitatem quandam, inter *bonum animi*, & *bonum corporis*. Nam sicut *bonum corporis* consistere diximus ex *sanitate, pulchritudine, robore, ac voluptate*; sic *animi bonum*, si juxta *moralis doctrinæ* scita illud contemplerur, huc tendere perspicimus; ut *animum reddat sanum, & à perturbationibus immunem; Pulchrum, verique decoris ornamentis excultum; Fortem, ac agilem ad omnia vitæ munia obeunda; denique non stupidum, sed voluptatis & solatij honesti sensum vivide retinentem.* Hæc autem, sicut in *corpore, ita & in animo, raro simul*